левье по прекращеніи династіи Ягеллоновъ (1869); Энц. Словарь Брокг. Эфр. *H. Kr.*

CHRISTIAN IV, vt. **KRISTIAN IV.**

CHRISTIANI, Arnold Friedrich, sünd. 14. XII 1807 Jaanimõisas Põlva klk., õppis Tartu ülikoolis 1826—29 usuteadust; oli kodu-kooliõp. Haminas (Soomes) ja erakooliõp. Tartus, siis Rõngu kog. õpetaja 1838—52 ja 1849—52 ka Võru praostkonna praost. Kirikuõpetajana oli C. tähtsamaks kaastööliseks uue »Tarto ma kele lauloramatu« toimetamisel (ilmus trükist 1848), kusjuures ta ise umbes 50 laulu eesti keelde seadis; ka tõlkis ta katekismuse (Ulmanni) lõunaeesti murdesse ja avaldas mõned vaimuliku sisuga kirjad, võttis osa kirikuagenda revideerimistööst ja oli sagedasti konsistooriumi esindajaks mõnesuguseis kirikuvalitsuslikes komisjonides. 1852 nimetas Erlangeni ülikooli usuteaduskond C. usuteaduse doktoriks ja samal a. valiti ta Tartu ülikooli tegeliku usuteaduse professoriks, kuhu ta jäi kuni 1865. a., olles ka ülikooli-koguduse õpetajaks koguduse asutamisest peale (1855); 1865. a. nimetati C. Liivimaa kindralsuperintendendiks ja konsistooriumi asepresidendiks, oli selles ametis kuni 1882. a. ja astus siis vanaduse pärast tagasi; suri Riias 2. III 1886. Liivimaa kiriku ülemkarjaseks sai C. piiskopp Walteri järel, kes oma maapäeva-jutluse pärast oli sunnitud ametist lahkuma. Olusid, milledes C.-l tuli töötada, iseloomustasid ühelt poolt usutunnistuslik ärevus, mis väljendus poolvägisi teostuvas vene-õigeusust äratagamises ja ev.-lut. kirikusse tagasi kippumises, mille juures ev.-lut. koguduste vaimulikud tihti sattusid südametunnistuse-konfliktidesse, olles sunnitud arvestama tagasitungijate soove; teiselt poolt teatav rahutus sisepolitilises seisukorras, kus päevakorrale kerkivad Vene kõikslaavluse kavatsused Läänemere-maade suhtes siinsete võimukandjate ringkondades ärevat meeleolu sünnitasid; viimaks ärkav eesti ja läti rahvuslik iseteadvus, mis ka kirikuteenrite hulgas vastukõla leidis ja saksa ringkondades oma osa põnevust tekitas. Usuliselt ja kirikupolitiliselt valmistas teatavaid raskusi ka vennastekogudus, millega soovitava vahekorra loomine pikema aja kestes palju tegemist oli annud kirikutegelastele ja juhtidele. C. omalt poolt hoidus seisukorra teravamaks ajamise eest igas suhtes. Vahekord vene-õigeusu kirikuga muutus rahulikumaks keisri käskkirja tõttu 1865. a., et sega-abielupaaridelt enam ei tule nõuda kirjaliku tõotuse andmist laste ristimise kohta vene-õigeusu kombe järele, mille tagajärjel paljud vene-õigeusulised ev.-lut. kirikusse tagasivõtmist nõuavad, mis eriti 70. aa. keskpaigast peale, kui keiser salajase eeskirja andis, et õpetajaid vene-õigeusuliste vastuvõtmise eest ei tule vastutusele võtta, laiemas ulatuses teostatakse. Ka vahekord vennastekogudusega muutus pikkamööda normaalsemaks. Kiriku sisemist tugevnemist edendas C., toetades eriti suurte kihelkondade jaotamise kassa asutamist (1878) ja lepitades tihti teravusteni väljaarenevaid sisemisi vastolusid.

C. kirjanduslik tegevus avaldus jutlustes ja usuteaduslikes kirjutistes, mis ilmusid osalt eriraamatuina, osalt ajakirjades; mainitav on eriti »Herrnhut und Livland vor 25 Jahren« (1870).

Keussler, Forts., 60; Joh. Frey, Die Theolog. Fakultät d. Univ. Dorpat-Jurjev (1905), lk. 219—22; Rig. Alm. 1872; Lipp, Kir. ja har. l. II, 2, 53—55, 111. *J. K.*

CHRISTIANI, Titus, ajaloo-uurija, sünd. 18. IX 1853 Valgas, õppis 1874—79 Tartu ülikoolis majandusteadust ja ajalugu, oli pikemat aega õpetaja Tartu keskkooles ja hiljemini Vene siseriigis, sai 1908 Tartu linna arhivaariks; suri 3. XII 1919 ukj. E. Õp. S.-i istungil. — C. uurimuste peaobjektiks oli Poola periood kodumaa ajaloos, s. o. XVI a. s. II pool ja XVII a. s. I veerand, ja selles ajajärgus eriti Tartu linna ajalugu, milles C. täitsa kodus oli. Tema tähtsamad tööd: »Die Gegenreformation in Livland« (B. M., 36., 37.); »Bischof Dr. J. Rudbeckius u. die erste estländ. Provinzialsynode« (B. M., 34.); »Martin Kuiwleha u. Herzog Magnus v. Holstein« (SB GEG 1912—20); »Die Neubildung des Dorpater Rats zu Beginn der Polenzeit« (Tartus, 1919); peale selle avaldanud rea vähemaid artikleid. C. tööd tugivad kõik rikkalikule, suurelt osalt avaldamata arhiivmaterjalile.

Sv. Hist. Tidskr. 1920. *R. K.*

CHRISTOPH, vt. **KRISTOF.**

CHYTRAEUS, David, sünd. 26. II 1530 Ingelfingenis, surn. 25. VI 1600 Rostokis, sai 1551. a. usuteaduse professoriks Rostokis, 1559. a. peale hakkas korralikult loenguid pidama ka ajaloost. C. võttis Melanchthoni truu jüngrina osa paljudest usuvaidlustest ja kirjutas hulga usuteaduslikke ja kirikupolitilisi kirjatöid. Temalt on ka rida ajalugu käsitlevaid teoseid, milledes ta esineb kuulsa Albert Krantzi vähe-iseseisva järeltulijana ja osalt ka tema tööde jätkajana. Tema kirjatööd, mis Liivimaad puudutavad, on eriti *Chronicon Saxoniae* (ka *Saxonia* nimetatud), ilmus Krantzi samanimelise teose jätkuna mitmes trükis juba C.-e eluajal (1590—93); siis *Vandalia, regionum ad mare Balticum . . principes, et statum rei publicae et ecclesiae . . . exponens* (1590). Peale selle on ta kirjutanud Gotth. Kettlerist (vt.) ja ka mõnes teises kirjatöös puudutanud Liivimaad. Liivi ordu lõppjärgul tehti C.-ele